

КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ТЕРМІНІВ „ПРАВІ”/„ЛІВІ” У ПОЛІТИКО-ПАРТІЙНОМУ ДИСКУРСІ

Стаття присвячена концептуальній демаркації термінів „правий” та „лівий” у сучасній політичній науці. Основними критеріями розрізнення виступають економічний та політико-культурний. Виклики нового часу зумовили появу „нових правих” та „нових лівих” партій. Обґрунтовано, що оптимальний розподіл партій у політичному спектрі є запорукою демократичного розвитку суспільства.

Ключові слова: політико-партійний дискурс, праві партії, ліві партії, центристські партії.

Здорик М.В.

КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ТЕРМІНОВ „ПРАВЫЕ”/„ЛЕВЫЕ” В ПОЛІТИКО-ПАРТІЙНОМУ ДИСКУРСЕ

Статья посвящена концептуальной демаркации терминов „правый” и „левый” в современной политической науке. Основными критериями разграничения выступают экономический и политико-культурный. Вызовы нового времени обусловили появление „новых правых” и „новых левых” партий. Обосновано, что оптимальное распределение партий в политическом спектре – залог демократического развития общества.

Ключевые слова: политико-партийный дискурс, правые партии, левые партии, центристские партии.

Zdoryk M.

CONCEPTUALISATION OF „LEFT”/„RIGHT” TERMS IN POLITICAL PARTY DISCOURSE

This article is devoted to the conceptual demarcation of the terms "right" and "left" in modern political science. The main criterions of division are economic and political and cultural ones. The modernity challenges cause the appearance of "new right" and "new left" parties. Substantiated that the optimal distribution of parties in political spectrum comes to be the guarantee of democratic development of society.

Key words: political party discourse, right parties, left parties, centrist parties.

Актуальність визначення критеріїв розташування партії на певних позиціях політичного спектру зумовлена наявною розбіжністю інтерпретацій у політичному дискурсі визначення „правизни” чи „лівизни” певної партії. Апелюють до її ідеології, історичного минулого тощо. Тому метою цієї статі є спроба визначити зміст термінів: „права” партія, „ліва” партія, „центристська” партія. Завдання статті полягає у виявленні відповідності ідеологічних течій позиціям у політико-партійному спектрі.

У контексті досліджуваної теми використано фундаментальні праці, які є теоретичним надбанням світової суспільно-політичної думки (Р. Арон, П. Дж. Бьюкенен, М. Вебер, Ф. А. фон Хайек та ін.). Також використано праці сучасних науковців пострадянського простору (А. Романюк, Т. Возняк, О. Дугін, В. Литвин та ін.).

Політичні партії є невід’ємною частиною політичної системи сучасного демократичного суспільства. М. Вебер називає політичні партії породженням демократії, „виборчого права для мас, необхідності масового вербування прихильників й масової організації, розвитку найповнішої єдності керівництва й суворої дисципліни” [1, с. 673]. Серед основних напрямів діяльності політичних партій визначають: теоретико-

аналітичний (аналіз стану суспільства, визначення перспектив суспільного розвитку); ідеологічний (розробку системи цінностей, поглядів, переконань і відстоювання їх у суспільному середовищі); політичний (створення політичної платформи, боротьба за входження до владних структур); організаторський (проведення виборчих кампаній, підготовка кадрів правлячої еліти, участь у формуванні уряду, тощо) [2, с. 502]. М. Вебер визначає також одним із завдань політичної партії „не лише боротьбу заради предметної мети, але й передусім патронаж над посадами” [1, с. 655]. Політичні партії є інструментом боротьби за владу та перенесення інтересів різних ідейно-політичних течій у реальну політику держави. Заради реалізації цих інтересів і ведеться боротьба за завоювання й утримання влади. Право на об'єднання у партії та інші організації є одним з основних політичних прав громадянина.

Розташування партій на право-лівій шкалі політичних цінностей формує політико-ідеологічний спектр суспільства. Вважається, що традиція розрізнення політичних сил – „правих” та „лівих” – бере свій початок із часів Великої французької революції 1789 р., коли на засіданні французького парламенту з правого боку від голови сідали консерватори, метою яких було збереження монархії. Зліва – радикали, які підтримували ідею загальної рівності. Помірковані займали місця по центру зали. Відтоді „правими” починають називати прихильників збереження існуючого ладу, а „лівими” – прихильників радикальних змін. Звісно, ця класифікація є далеко не досконалою й достатньо умовною. Як зазначав Р. Арон, „лівиця, згідно з тлумачним словником Літтре – „опозиційна партія у французьких палатах, партія, яка засідає ліворуч від Президента”. Але слово не передає той самий звук, що звук „опозиція”. Партії чергуються при владі: ліва партія залишається ліворуч навіть якщо вона формує уряд” [3, с. 19].

Правими в сфері економіки називають ті партії, які відстоюють абсолютне переважання приватної власності та принципу приватної власності над колективною — державною, національною, общинною, профспілковою, сімейною тощо. Найбільш повним вираженням правої економічної доктрини є лозунг: „Абсолютно вільний планетарний ринок”, закони якого не знали б ні державних, ні національних, ні релігійних кордонів. Саме такий соціальний устрій вбачався як ідеал для батьків-фундаторів „лібералізму” — від Адама Сміта до Фрідріха фон Хайєка і Мілтона Фрідмана. Лозунгом усіх економічних правих завжди був термін „приватизація”. Економічні ліві за своїми поглядами прямо протилежні економічним правим. Тут ліві ратують за перевагу різних колективних форм власності над приватними. Причому, ці форми можуть суттєво відрізнятись — від анархістських проектів примату сільсько-общинної і профспілкової власності до загальнонаціональної або державної власності деяких тоталітарних режимів соціалістичного типу. Як би там не було, але ліві завжди відстоюють „усуспільнення”, „націоналізацію”, „колективізацію” тощо [4]. На думку Р. Арона, сьогодні „панівна ідея лівиці... має відбиток марксизму, до речі, мало доктринерського. Лівиця подає себе за антикапіталістичну й поєднує в безладному синтезі громадську власність засобів виробництва, неприязнь до зосередження економічної влади, названої трестами, недовіру до ринкових механізмів. Триматися лівиці – *keep left* – на єдиному шляху означає йти за допомогою націоналізації та контролю до рівності прибутків” [3, с. 24].

За умов ліберальної демократії означену дихотомію звичайно доповнює „центр”. Якщо розуміти поняття „політичний центр” як серединну позицію стосовно наявних альтернатив, то зрозумілим є те, що центризм не має постійного та незмінного змісту: в різні історичні періоди, у різних суспільствах він набуває особливих форм. Першим виникло переважно технологічне розуміння центризму як політики послідовних реформ, яка протистоїть одночасно революції та реакції. Така політика спрямована на пошук та еволюційну реалізацію найбільш вигідної для суспільства альтернативи розвитку. Політичні сили об'єднуються для вирішення якогось близького за змістом завдання, хоча, стосовно інших проблем у них можуть бути протилежні позиції [5, с. 49]. Також центризм можна розглядати як програмну орієнтацію на рівновіддаленість від крайностей

політичного спектру. „Центристський курс передбачає проведення такої лінії, яка на практиці є серединою між стремлінням до економічної ефективності та вимогами соціальної справедливості, між свободою підприємницької діяльності та бажанням суспільних верств досягти більшої соціальної рівності” [6, с. 92]. Тобто, мається на увазі розуміння центрizmu як орієнтації на помірковані методи та програми в рамках практично наявного спектру ідеологічних уявлень або ж як сукупності партій або їх блоків, початково націлених на діяльність у політичному просторі між радикальним реформізмом та охоронництвом. При цьому підкреслюється, що основні принципи центрizmu – примирення та стабілізація в суспільстві [6, с. 92]. Як відхилення, і лівий, і правий центризм суттєво звужені у своїй соціальній базі; у методах політичної боротьби можуть використовуватися значно радикальніші дії, щоправда в межах існуючого правового поля. Проте, амплітуда коливань політичного маятника обмежена незримими кордонами центру. Вихід же за їх межі призводить до серйозного порушення балансу інтересів у суспільстві, різкого посилення конфронтаційності, в кінцевому підсумку до політичної та соціальної дестабілізації.

Отже, *один* із підходів визначає центризм як варіант політичної поведінки, яка відрізняється прагматизмом та здатністю до компромісів. У такому ракурсі центризм іноді розуміють як ціннісно-нейтральну політичну технологію, яка забезпечує згоду різних політичних сил. *Другий* підхід пов’язаний з розумінням центрizmu як ідейно-політичної течії, яка репрезентована в політичному спектрі певними структурами, мета яких – діяти в політичній ніші між радикалами. Низка дослідників об’єднує ці поняття центрizmu. *Третій* підхід аналізує центризм на рівні системної характеристики [7].

Спрощений спектр політичних течій може бути представлений таким чином: крайні „ліві” (комуністи) – соціалісти – соціал-демократи – ліберали – консерватори (народники, націоналісти) – крайні „праві”. Ф. А. фон Хайек, вказуючи на кореляцію політичних ідеологій з позиціями „праві”/„ліві”, зазначав, що найчастіше ідеології представляють „у вигляді різних, розташованих в ряд позицій, з-посеред яких соціалісти знаходяться зліва, консерватори справа, а ліберали десь посередині” [8, с. 67]. Звернемось також до Р. Арона, який розглядав як одну крайність більшовизм, як іншу – франкізм. Причому, „перший спирається на ліву ідеологію, раціоналізм, поступ, свободу, другий – на контрреволюційну ідеологію, родину, релігію, владу” [3, с. 26-27].

В основі цього умовного поділу лежить ставлення до двох основних принципів – рівності і свободи. При цьому мова йде лише про ті країни, де існують хоча б елементи ринкової економіки (в наявності недержавний спектр) та демократії. Рівність сповідують комуністи, свободу – ліберали. Як зазначав Р. Арон, фундаментальні принципи лібералізму можна звести до таких положень: „шанування особистих свобод і мирних методів керівництва” [3, с. 36].

Крайні „праві” з презирством ставляться як до рівності, так і до свободи [9]. „Ліві” і „праві” по-різному інтерпретують поняття свободи та відповідальності – базових ідеологем ліберального дискурсу. „Ліві” згодні з тим, щоб свободи було менше, аби, разом з тим, і відповідальності було менше. Таким чином, державі делегується частина повноважень задля справедливого перерозподілу матеріальних благ. „Праві” виступають за вільний вибір та повну відповідальність за його наслідки. Втручання держави з їх точки зору має бути мінімальним. Для „лівих” свобода – це, в першу чергу, свобода для власної діяльності, яка, на їх погляд, повинна ошасливити все людство під проводом чергового вождя. Справжні „праві”, зі свого боку, лише на вождів начебто не покладаються, але ідею рівності не відкидають, маючи на увазі рівність політичну і громадську, а не соціальну [9].

„Ліві” є матеріалістами, „праві” – ідеалістами. Та точка зору, що праві є „індивідуалістами”, а „ліві” – „колективістами” походить від традиційного ототожнення „правих” з лібералами. Але ж „правість” визначається не лише економічним лібералізмом, тому лібералів часто відносять до „центристів”, а іноді і до „лівих”. Зокрема, П. Б’юкенен [10, с. 253] відносить лібералів до „лівих”, протиставляючи їх консерваторам.

Взагалі, розмежування „праві”/„ліві” проходить не лише в економічній, але й у культурно-політичній сфері. Так, Р. Арон зазначає, що „праві” спираються, з одного боку, „на родину, на владу, на релігію, з іншого, – на рівність, розум, свободу. Тут шанують порядок, поступово вироблений упродовж століть, там намагаються вселити віру в здатність людини перебудувати суспільство згідно з даними науки. Тут правиця, традиційна партія привілеїв проти лівиці. Партії майбутнього та інтелігентності” [3, с. 20–21].

На культурно-політичному рівні правими вважаються ті сили і партії, які наполягають на збереженні національних, політичних і державних традицій, властивих конкретному народу, конкретному суспільству. Праві, таким чином, співпадають з консерваторами в культурно-політичному значенні. „Праві” відстоюють спадкоємність щодо минулого, вважають за необхідне будь-якою ціною зберегти самобутність та ідентичність тієї історичної общини, від імені якої вони виступають (державна, нація, етнос або ж політична система).

Лівими на тому ж культурно-політичному рівні будуть ті рухи та їхні ідеологи, які, навпаки, прагнуть відійти від національних, політичних і державних традицій, щоб організувати суспільно-культурний лад на абсолютно нових, небувалих засадах, скопійованих десь в іншому місці або навіть просто вигаданих. В основі лівих політичних вчень завжди лежить бажання „універсалізму”, бажання зрівняти всі політико-соціальні прояви націй, привести їх до спільного знаменника [4]. Р. Арон у книзі „Опій інтелектуалів” обґрунтував тяжіння інтелігенції до марксистської ідеології: „Лівиця надихається трьома ідеями, не конче суперечливими, а найчастіше різнобічними: *свобода* проти свавілля влади й за безпеку осіб, *організація* з метою, щоб замінити мимовільний порядок традиції чи анархії індивідуальних ініціатив якимсь раціональним порядком, *рівність* проти привілеїв за народженням і за багатством” [3, с. 40].

Таким чином, ми спостерігаємо, що доволі часто „праві” або „ліві”, які можуть бути так визначені в економічному контексті, не є такими, виходячи з політико-культурного контексту. Така термінологічна плутанина призводить до того, що комуністів, які є консерваторами за своєю суттю, вважають „лівими”, а „зелених” та „націоналістів” — „правими”, хоча їх програмні документи є відверто соціалістичними.

Зазначимо, що праві і ліві можуть навіть поєднуватися за умов тоталітарного режиму: „Хіба правиця та лівиця чи фашистська псевдоправиця й комуністична псевдолівиця не об’єднуються в тоталітаризмі? Доречно зауважити, що гітлерівський тоталітаризм є правим, а сталінський – лівим під тим приводом, що один запозичує ідеї в контрреволюційного романтизму, інший же – в революційного раціоналізму, так само, як один має себе за особливого, національного чи расового, інший же – за всезагальний завдяки класові, обраному історією” [3, с. 27].

Сьогодні швидкий науково-технічний розвиток суспільства у країнах зі сталим економічним розвитком, низка культурних революцій зумовили появу „нових правих” та „нових лівих партій”. Ці партії підіймають екологічні питання, забезпечення плюралізму культур, прав сексуальних меншин тощо. Відповідно, першими „новими лівими” вважаються „зелені” партії, основна діяльність яких була спрямована на захист навколишнього середовища. Дещо пізніше для „нових лівих” стає актуальною інша проблематика: питання нелегальної імміграції та загрози тероризму. В цей самий час на політичній арені з’являються і „нові праві”, які пропонують радикально інші методи вирішення проблем: „Якщо „нові” ліві виступають за розширення плюралізму культур у межах національної держави, то „нові” праві обстоюють вимоги підтримки лише власної національної культури з одночасною вимогою обов’язкової асиміляції представників інших народів, або їх виселення з країни, оскільки вони не здатні стати правдивими національними громадянами і засвоїти єдину національну культуру” [11, с. 138].

У цьому контексті звернемось до Р. Арона, який зазначав: „Сукупність антикомунізму й традиційного націоналізму нагадує ідеологію так званих партій „правих

революціонерів”, які силкуються запозичити в лівиці її соціальні цінності, а в правиці – політичні” [3, с. 39].

Таким чином, означені „нові” партії відрізняються від „старих” своїм яскравим постіндустріальним характером, і з’являються вони саме в розвинених країнах із високим рівнем матеріального забезпечення. Відповідно, класичний для країн Європи трикутник („праві” – консерватори, „центристи” – ліберали та „ліві” – соціал-демократи) поступово відходить у небуття. Ми живемо у постмодерну, принаймні посткласичну епоху, коли все перемішалось – ліве з правим, праве з лівим. „Нові ліві” перейняли у класичних „правих” ірраціоналізм, регіоналізм, екологічний культ природи, натомість „нові праві” перейняли у „класичних лівих” віру в науку, прогрес і техніку [12].

Загалом, наявність у політико-партійному спектрі партій різного спрямування має важливе значення для суспільства, оскільки таким чином може бути здійснене втілення сподівань та задоволення потреб якомога більшої кількості громадян. „Праві” та „ліві” мають урівноважувати одне одного, запобігаючи, з одного боку, надмірному консерватизму у суспільстві, а з іншого – деструктивним проявам радикалізму.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вебер М. Политика как призвание и профессия. Избранные произведения / Макс Вебер ; [пер. с нем. / сост., общ. ред. и послесл. Ю. Н. Давыдова ; предисл. П. П. Гайденко]. — М. : Прогресс, 1990. — 808 с. — С. 643—706.
2. Личко Б. Сутність, роль і перспективи розвитку політичних партій / Б. Личко // Політологія : [навч. посіб. для вузів ; упоряд. та ред. М. Сазонова]. — Харків : Фоліо, 1998. — 735 с. — С. 496—509.
3. Арон Р. Опій інтелектуалів / Реймон Арон; [пер. з фр. Г. Філіпчук]. — К. : Юніверс, 2006. — 272 с.
4. Дугін О. „Правих” та „лівих” плутають не лише в Росії, але й на Заході [Електронний ресурс] / О. Дугін. — Режим доступу : <http://www.day.kiev.ua/178921/>.
5. Чернов Е. Центризм: щель или окно в будущее / Е. Чернов // Диалог. — 1999. — № 12. — С. 49—52.
6. Литвин В. Центризм. Місце злагоди замінити не можна / В. Литвин // Віче. — 1994. — № 1. — С. 80—102.
7. Кирилюк І. Феномен політичного центризму: до сутності явища та специфіки прояву в українській політиці [Електронний ресурс] / І. Кирилюк. — Режим доступу : <http://www.lp-ua.info>.
8. Гаєк Фрідріх А. фон. Чому я не консерватор / Фрідріх А. фон Гаєк // Консерватизм : [антологія ; упоряд. О. Проценко, В. Лісовий]. — К. : Смолоскип, 1998. — 598 с. — С. 65—81.
9. Соломаха С. Українські націонал-соціалісти з ВО „Свободи”: „ліві” чи „праві”? [Електронний ресурс] / С. Соломаха. — Режим доступу : <http://siver.com.ua/news/2009-2-2>.
10. Бьюкенен П. Дж. Правые и не-правые. Как неоконсерваторы заставили нас забыть о рейгановской революции и повлияли на президента Буша / Патрик Дж. Бьюкенен ; [пер. с англ. К. Ковешникова]. — М. : Транзиткнига, 2006. — 348 с.
11. Романюк А. Крайні праві політичні партії – як нова сім’я політичних партій країн Західної Європи // Вісник Львівського університету. Серія „Міжнародні відносини”. — Львів : 2005. — Вип. 15. — С. 131—141.
12. Возняк Т. „Праві” та Європа. Колонка головного редактора [Електронний ресурс] / Т. Возняк. — Режим доступу : <http://www.ji.lviv.ua/pdf/16.pdf>.